

ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA BOTANICA (Acta Univ. Lodz., Folia bot.)	13	43-50	1998
---	----	-------	------

Tadeusz Korniak

GINĄCE I ZAGROŻONE GATUNKI FLORY SEGETALNEJ W PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ POLSCE

ENDANGERED AND THREATENED SPECIES OF THE SEGETAL FLORA IN NORTH-EASTERN POLAND

ABSTRACT: The paper presents the first regional list of threatened species of segetal weeds in the north-eastern part of Poland. The preliminary list of 70 weed species considered threatened in the investigated region was compiled basing on criteria applied by International Union for Nature Conservation (IUCN).

Treść

1. Wstęp
2. Materiał i metody badań
3. Ogólna charakterystyka terenu badań
4. Wyniki badań i dyskusja
5. Piśmiennictwo
6. Summary

1. WSTĘP

W ostatnich latach wyraźnie nasilają się procesy wymierania wielu gatunków rodzimej flory Polski, a także roślin obcego pochodzenia (Zarzycki, Wojewoda, Heinrich 1992; Zarzycki, Kaźmierczakowa 1993). W całym kraju obserwuje się też zanikanie znacznej liczby gatunków chwastów segetalnych. Stąd coraz częściej omawia się w literaturze rozmieszczenie, liczebność i zasobność stanowisk rzadkich i zagrożonych roślin segetalnych, a także przyczyny ich zanikania (Kornaś 1987; Korniak 1992; Warcholińska 1994). Zmniejszanie liczby stanowisk i liczeb-

ności populacji dotyczy szczególnie najbardziej wyspecjalizowanych taksonów związanych głównie z uprawami zbóż ozimych i lnu, a także gatunków skrajnie acydofilnych i skrajnie kalcyfilnych.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie pierwszej regionalnej listy ginących i zagrożonych gatunków segetalnych w północno-wschodniej Polsce. Dotychczasowy stan badań tej grupy roślin umożliwia już określenie statusu i przyczyn zagrożenia wielu gatunków roślin segetalnych w tej części kraju. W niektórych jednak przypadkach konieczne są dalsze szczegółowe badania, stąd prezentowane wyniki mogą ulec pewnym uzupełnieniom i modyfikacjom.

2. MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Przy ustalaniu regionalnej listy zagrożonych gatunków chwastów korzystano przede wszystkim z własnych badań florystyczno-fitosocjologicznych, a także z publikowanych materiałów wielu badaczy (Korniak 1968, 1974, 1992; Olesiński, Korniak 1980; Adamiak 1982; Hołdyński 1986; Olesiński 1986; Hołdyński, Korniak, Polakowski 1987; Korniak, Hołdyński 1987; Hołdyński, Korniak 1989, 1994; Polakowski, Korniak, Hołdyński 1989). Szczególnie cenne były dane historyczne dotyczące flory znacznej części analizowanego obszaru zawarte w syntetycznym opracowaniu Abromeita, Neuhoffa, Steffena (1898–1940).

Kierując się zasadą jednolitości kryteriów oceny stopnia zagrożenia dla poszczególnych gatunków, przyjęto kategorie stosowane przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (Olaczek 1985; Zarzycki, Kaźmierczakowa 1993). Inspiracją i zachętą dla autora niniejszego opracowania, a także ważnym punktem odniesienia do całego kraju była opublikowana przez Warcholińską (1994) lista zagrożonych roślin segetalnych dla Polski.

W pracy zastosowano nazwy gatunkowe roślin zaproponowane przez Mirka i in. (1995). W przypadku odmiennej nazwy niż w *Roślinach polskich* (Szafer, Kulczyński, Pawłowski 1969), w nawiasie podano jej synonim.

Kategorie zagrożenia:

Ex – wymarłe i zaginione; gatunki, których występowanie mimo poszukiwań nie zostało potwierdzone na znanych stanowiskach oraz nie znaleziono stanowisk nowych.

E – wymierające; gatunki zagrożone wymarciem, których przeżycie jest mało prawdopodobne, jeśli nadal będą działać czynniki zagrożenia.

V – narażone; gatunki, które w najbliższej przyszłości przesuną się do kategorii wymierających, jeśli nadal będą działać czynniki zagrożenia.

R – rzadkie; gatunki o ograniczonych zasięgach geograficznych, o małych obszarach siedliskowych lub też występujące na rozległym obszarze, ale w dużym rozproszeniu.

I – nieokreślona kategoria zagrożenia; gatunki, o których brak wystarczających informacji pozwalających jednoznacznie zaliczyć je do jednej z wyżej wymienionych kategorii, o których jednocześnie wiadomo, że zmniejsza się liczba ich stanowisk lub wielkość populacji.

3. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA TERENU BADAŃ

Teren badań obejmuje najbardziej północno-wschodnią część Polski, mieszczącą się w granicach woj. olsztyńskiego i suwalskiego. Cały badany obszar leży w strefie ostatniego zlodowacenia bałtyckiego i wykazuje bardzo urozmaiconą rzeźbę terenu (Kondracki 1972).

Utworzone z młodych osadów polodowcowych gleby nie odznaczają się zbyt dużą różnorodnością. Dominują gleby brunatne, zwłaszcza brunatne właściwe i wylugowane. Znacznie mniejszą powierzchnię zajmują gleby bielicowe i pseudobielicowe, a także gleby bagienne i glejowe. W rejonie Kętrzyna występują czarnoziemy leśno-łąkowe, znane jako czarne ziemie kętrzyńskie (Ugla 1956).

Badany obszar wyróżnia się najsurowszym agroklimatem na całym Nizinie Polskiej. Niedostatek ciepła i nasłonecznienia, zróżnicowany bilans wodny, koncentracja opadów w okresie letnim, najkrótsze trwanie okresu bezprzymrozkowego i wegetacyjnego – to główne czynniki, które wpływają na przebieg wegetacji roślin uprawnych, a także oddziałują na skład gatunkowy i ilościowy chwastów segetalnych (Radomski 1971).

4. WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

Lista zagrożonych gatunków roślin segetalnych

List of threatened segetal plant species

<i>Adonis aestivalis</i> L.	.	E	.	.	.
<i>Aethusa cynapium</i> L. subsp. <i>agrestis</i> (Wallr.) Dostál	.	.	.	.	I
<i>Agrostemma githago</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Allium oleraceum</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Allium vineale</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Anagallis arvensis</i> L. for. <i>azurea</i> Hyl.	.	E	.	.	.
<i>Anthoceros agrestis</i> Paton	.	E	.	.	.

<i>Arnoseris minima</i> (L.) Schweigg. & Körte	.	.	.	R	.
<i>Asperugo procumbens</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Bromus arvensis</i> L.	.	E	.	.	.
<i>Bromus secalinus</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Camelina alyssum</i> (Mill.) Thell.	Ex	.	.	.	.
<i>Camelina microcarpa</i> Andr.	.	.	V	.	.
<i>Camelina sativa</i> (L.) Crantz	.	E	.	.	.
<i>Centaureum pulchellum</i> (Sw.) Druce	.	.	V	.	.
<i>Centunculus minimus</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Chaenorhinum minus</i> (L.) Lange [<i>Linaria minor</i> (L.) Desf.]	.	.	.	R	.
<i>Chenopodium polyspermum</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Coronopus squamatus</i> (Forrsk.) Asch. [<i>C. procumbens</i> Gilib.]	.	.	V	.	.
<i>Cuscuta campestris</i> Yunck. [<i>C. arvensis</i> Beyrich]	.	.	V	.	.
<i>Cuscuta epilinum</i> Weiche ex Boenn.	Ex	.	.	.	.
<i>Cuscuta europaea</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Euphorbia exigua</i> L.	Ex	.	.	.	.
<i>Filago arvensis</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Fossombronia vondraczekii</i> (Corda) Lindb.	.	E	.	.	.
<i>Fumaria schleicheri</i> Soy.-Will.	.	E	.	.	.
<i>Gagea arvensis</i> (Pers.) Dumort.	.	.	.	R	.
<i>Gagea pratensis</i> (Pers.) Dumort.	.	.	.	R	.
<i>Galeopsis angustifolia</i> (Ehrh.) Hoffm.	.	.	.	.	I
<i>Geranium columbinum</i> L.	.	.	.	R	.
<i>Geranium dissectum</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Geranium molle</i> L.	.	.	.	R	.
<i>Gnaphalium luteo-album</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Gypsophila muralis</i> L.	.	.	.	R	.
<i>Herniaria glabra</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Holosteum umbellatum</i> L.	.	.	.	.	I
<i>Hypericum humifusum</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Juncus capitatus</i> Weigel	.	.	V	.	.
<i>Lamium incisum</i> Willd. [<i>L. hybridum</i> Vill.]	.	.	.	R	.
<i>Lathyrus tuberosus</i> L.	.	.	.	R	.
<i>Lilium bulbiferum</i> L.	.	.	.	R	.
<i>Linaria arvensis</i> (L.) Desf.	.	E	.	.	.
<i>Lolium remotum</i> Schrank	Ex	.	.	.	.
<i>Lolium temulentum</i> L.	.	E	.	.	.
<i>Melampyrum arvense</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Myosotis discolor</i> Pers. [<i>M. versicolor</i> (Pers.) SM.]	.	.	.	R	.
<i>Myosurus minimus</i> L.	.	.	.	.	I

<i>Odontites verna</i> (Bellardi) Dumort.	.	.	.	.	I
<i>Papaver strigosum</i> (Boenn.) Schur	.	.	.	R	.
<i>Peplis portula</i> L.	.	.	V	.	.
<i>Polycnemum arvense</i> L.	.	E	.	.	.
<i>Portulaca oleracea</i> L.	.	.	.	R	.
<i>Radiola linoides</i> Roth.	.	.	V	.	.
<i>Ranunculus arvensis</i> L.	.	E	.	.	.
<i>Ranunculus sardous</i> Crantz	.	.	.	.	I
<i>Rhinanthus serotinus</i> (Schönh.) Oborný var. <i>apterus</i>	.	.	.	.	.
[<i>Alectorolophus glaber</i> (Lam.) Beck.]	.	.	.	R	.
<i>Saxifraga tridactylites</i> L.	.	E	.	.	.
<i>Sherardia arvensis</i> L.	Ex	.	.	.	.
<i>Silene dichotoma</i> Ehrh.	.	.	.	R	.
<i>Spergula arvensis</i> L. subsp. <i>maxima</i> (Weihe)	.	.	.	.	.
O. Schwarz	Ex	.	.	.	.
<i>Spergula morisonii</i> Boreau [<i>S. vernalis</i> Willd.]	.	.	.	R	.
<i>Spergularia rubra</i> (L.) J. Persl & C. Presl	.	.	.	.	I
<i>Stachys annua</i> (L.) L.	.	.	V	.	.
<i>Teesdalea nudicaulis</i> (L.) R. Br.	.	.	.	R	.
<i>Vaccaria hispanica</i> (Mill.) Rauschert [<i>V. pyramidata</i> Medik.]	.	E	.	.	.
<i>Valerianella dentata</i> (L.) Pollich	.	.	.	R	.
<i>Valerianella locusta</i> Laterr. em. Betsche [<i>V. olitoria</i> (L.) Pollich]	.	.	.	R	.
<i>Valerianella rimosa</i> Bastard	.	E	.	.	.
<i>Veronica polita</i> Fr.	.	.	.	.	I
<i>Viola tricolor</i> L. s. s.	.	.	.	R	.

Grupa zagrożonych gatunków flory segetalnej w północno-wschodniej Polsce obejmuje 70 taksonów. Stanowi to około 20% wszystkich gatunków flory segetalnej tej części kraju. Za prawdopodobnie wymarłe uznano sześć gatunków: *Camelina alyssum*, *Cuscuta epilinum*, *Euphorbia exigua*, *Lolium remotum*, *Sherardia arvensis* i *Spergula arvensis* subsp. *maxima*.

Jeśli nadal będzie postępować intensyfikacja gospodarki rolnej, to w najbliższym czasie podobny los czeka 14 gatunków chwastów, a 16 taksonów przesunie się do kategorii wymierających. Część z nich, być może, należy już uznać za zaginione, bowiem od kilkunastu lat nie notowano ich na tym terenie. Na prezentowanej liście znalazło się ponadto 20 gatunków rzadkich, a także 14 gatunków, które zmniejszyły ostatnio, w sposób widoczny, swoją liczebność.

Przeważająca część prezentowanych roślin (59 gatunków) należy do zagrożonych chwastów polnych na obszarze całej Polski (Warcholińska 1994), a tylko 11 taksonów uzyskało lokalny status zagrożenia. Spośród 103 zagrożonych gatunków chwastów w całym kraju, które wymienia Warcholińska (1994) – w północno-wschodniej Polsce nie uwzględniono 44 gatunków. Większość z nich (30 gatunków), jak np.: *Aphanes microcarpa*, *Illecebrum verticillatum*, *Kickxia elatine*, *Scandix pecten-veneris*, nigdy nie występowała na tym terenie. Tylko dla 14 gatunków, jak np.: *Avena strigosa*, *Centaurea cyanus*, *Papaver dubium*, *Sinapis arvensis*, przyjęto inne kryteria. W tym ostatnim przypadku uznano najczęściej, że liczba stanowisk i wielkość populacji jest wystarczająco duża i pozwala na dłuższe przetrwanie tych taksonów na badanym obszarze.

5. PIŚMIENNICTWO

- Abromeit, J., Neuhoﬀ, W., Steffen, H. 1898–1940. *Flora von Ost- und Westpreussen*. Berlin–Königsberg: 1–1248.
- Adamiak, E. 1982. *Charakterystyka chwastów segetalnych w zasiewach pól uprawnych wsi Baranowo (Pojezierze Mazurskie)*. Zesz. Nauk. ART w Olsztynie, Rolnictwo, 32: 77–89.
- Hołdyński, Cz. 1986. *Rozmieszczenie niektórych interesujących gatunków segetalnych na Pojezierzu Iławskim*. Acta Acad. Agricult. Tech. Olst., Agricultura, 43: 21–29.
- Hołdyński, Cz., Korniak, T. 1989. *Pararedzinowe zbiorowiska chwastów upraw zbożowych w Suwalskim Parku Krajobrazowym*. Acta Acad. Agricult. Tech. Olst., Agricultura, 48: 83–89.
- Hołdyński, Cz., Korniak, T. 1994. *Charakterystyka flory i zbiorowisk segetalnych Parku Krajobrazowego Pojezierze Iławskie*. Acta Agrobot., 47(1): 67–81.
- Hołdyński, Cz., Korniak, T., Polakowski, B. 1987. *Zmiany flory segetalnej zbóż ozimych w północno-wschodniej Polsce na przykładzie wybranych gatunków chwastów*. [W:] *Dynamika zachwaszczenia pól uprawnych*. Materiały Krajowego Sympozjum we Wrocławiu. IUNG, Puławy: 48–57.
- Kondracki, J. 1972. *Polska północno-wschodnia*. PWN, Warszawa.
- Kornaś, J. 1987. *Zmiany roślinności segetalnej w Gorcach w ostatnich 35 latach*. Zesz. Nauk. Uniw. Jagiellońskiego, Prace bot., 15: 7–26.
- Korniak, T. 1968. *Kilka interesujących gatunków synantropijnych na terenie Pojezierza Mazurskiego*. Fragm. Flor. Geobot., 14(2): 161–164.
- Korniak, T. 1974. *Nowe stanowiska Veronica agrestis L., V. opaca Fr. i V. polita Fr. w Polsce północno-wschodniej*. [W:] *Rejonizacja chwastów segetalnych dla potrzeb rolnictwa*. Materiały Krajowego Sympozjum we Wrocławiu. IUNG, Puławy: 131–137.
- Korniak, T. 1992. *Flora segetalna północno-wschodniej Polski, jej przestrzenne zróżnicowanie i współczesne przemiany*. Acta Acad. Agricult. Tech. Olst., Agricultura, Suppl. A, 53: 3–76.
- Korniak, T., Hołdyński, Cz. 1987. *Jasnota mieszaniec (Lamium hybridum Vill.) w północno-wschodniej Polsce*. Zesz. Nauk. AR w Krakowie, Sesja Naukowa, 19: 149–156.
- Mirek, Z. i in. 1995. *Vascular plants of Poland a checklist*. Guidebook series, 15: 1–303.
- Ołaczek, R. 1985. *Kategorie zagrożenia gatunków roślin i zwierząt*. Chrońmy Przyr. Ojcz., 41(6): 5–21.
- Olesiński, L. 1986. *Materiały do flory i rozmieszczenia roślin naczyniowych Niziny Staropruskiej*. ART w Olsztynie, WOPR Stare Pole.

- Olesiński, L., Korniak, T. 1980. Nowe gatunki roślin synantropijnych na Pojezierzu Mazurskim. *Fragm. Flor. Geobot.*, 26(2-4): 271-278.
- Polakowski, B., Korniak, T., Hołdyński, Cz. 1989. Zespół *Arnoserido-Scleranthetum* (Chouard 1925) Tx. 1937 w północno-wschodniej części Polski. *Zesz. Nauk. WSR-P w Siedlcach, Rolnictwo*, 2: 195-204.
- Radomski, Cz. 1971. Stosunki termiczne i wilgotnościowe na terenie województwa olsztyńskiego w aspekcie rolniczym. *Zesz. Nauk. WSR w Olsztynie, Rolnictwo*, 2: 3-14.
- Szafer, W., Kulczyński, S., Pawłowski, W. 1969. *Rośliny polskie*. PWN, Warszawa.
- Uggla, H. 1956. Ogólna charakterystyka gleb Pojezierza Mazurskiego. *Zesz. Nauk. WSR w Olsztynie*, 3: 69-108.
- Warcholińska, A. U. 1994. List of threatened segetal plant species in Poland. [W:] Mochnacký, S., Terpó, A. (Eds) *Anthropization and environment of rural settlements. Flora and vegetation*. Proceedings of International Conference. Sátorajújhely: 206-219.
- Zarzycki, K., Kaźmierczakowa, R. (red.). 1993. *Polska czerwona księga roślin*. Inst. Ochr. Przyr. PAN, Kraków: 9-310.
- Zarzycki, K., Wojewoda, W., Heinrich, Z. (red.). 1992. *Lista roślin zagrożonych w Polsce*. Inst. Bot. PAN, Kraków: 3-98.

6. SUMMARY

The presented preliminary list included 70 taxons of weeds endangered or vulnerable in north-eastern Poland. They constitute about 20% of the total number of segetal flora species in the studied area. The following species have been considered extinct or probably extinct (Ex): *Camelina alyssum*, *Cuscuta epilinum*, *Euphorbia exigua*, *Lolium remotum*, *Sherardia arvensis* and *Spergula arvensis* subsp. *maxima*. The group of endangered weeds (E) included 14 species, and vulnerable ones (V) - 16 species. Moreover, the list comprises 20 rare (R) species, as well as 14 indeterminate taxons (I).

Prof. nadzw. dr hab. Tadeusz Korniak
Katedra Botaniki i Ochrony Przyrody
Akademia Rolniczo-Techniczna
pl. Łódzki 1, 10-718 Olsztyn

Wpłynęło do Redakcji
Folia botanica
29.07.1996